

Firidun Şuşinski

**Azərbaycanın musiqi
xəzinəsi**

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Bakı-2015

MƏŞƏDİ ZEYNAL

Milli musiqi alətlərimizin tacı sayılan tardan söhbət düşəndə gözlərimiz önündə istər-istəməz böyük tarzən Sadıqcan və onun istedadlı şagirdləri - Malıbəyli Həmid, Mirzə Mənsur, Salyanlı Şirin, Məşədi Cəmil, Qurban Pirimov, Məşədi Zeynal və b. canlanır.

Məşədi Zeynal klassik tar məktəbinin fədailərindən biri idi. O, çalğı musiqimizin inkişafında həlledici rol oynamışdır.

Məşədi Zeynal Haqverdiyev keçən əsrin 50-ci illərində (XIX əsr nəzərdə tutulur - **tərtibçi**) Şuşanın Gərgicahan kəndində anadan olmuşdur. Məşədi Zeynal Şuşa Realni Məktəbində oxuyarkən Firidun bəy Köçərli, Əbdülkərim bəy Mehmandarov, Yusif bəy Haqnəzərov, Nəcəf bəy Vəzirov, Azad bəy Əmirov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Cabbar Qaryağdı oğlu kimi məşhur mədəniyyət xadimlərinin mühitində boya-başa çatmış, bir musiqiçi kimi Azərbaycanın istər vokal, çalğı və istərsə də teatr sənətinin inkişafında müstəsna xidmətləri olmuşdur. Lakin Məşədi Zeynal, hər şeydən əvvəl məşhur bir tarzən idi. O, ustad tarzən Ələsgərdən dərs almışdı.

M.Zeynal gənc yaşlarından Şuşa məclislərinin yaraşığı olmuş, son dərəcə əzəmətli, lirik çalğısı ilə hətta dövrünün tanınmış musiqi xadimlərini belə, valeh etmişdi.

Məşədi Zeynal uzun illər xalq məclislərində və «Şərq konsertləri»ndə Şahnaz Abbasi, Əbdülbaqini, Çəkməçi Məhəmmədi, M.M.Fərzəliyevi, Segah İslamı, Məcid Behbudovu, sonralar isə Seyid Şuşinski və b. müğənniləri sədəfli tarı ilə müşayiət etmişdir.

Şuşada ilk «Şərq konserti»ndə Məşədi Zeynal da çıxış etmiş, böyük ifaçılıq qabiliyyəti göstərmişdir.

1907-ci ilin yanvar ayının 20-də «Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyəti» Məşədi Zeynalın və digər sənətkarların iştirakı ilə yoxsul müsəlmanların xeyrinə təntənəli gecə təşkil edir. Həmin gecə haqqında «Kaspi» qəzeti

öz oxucularına yazırdı: «*Gecənin proqramı çox maraqlı idi. Proqram 4 şöbədən ibarət idi ki, burda da əsas yer «Şərq konserti»nə verilirdi.*

«Şərq konserti»ndə ən yaxşı müğənni və musiqiçilər iştirak edirdi. Buna görə də Şərq havalarını sevən dinləyicilər xüsusi həzz aldılar.

Konsert şöbəsini idarə edən cənab Bədəlbəyov¹ dinləyicilərin təkidilə «Durun gəlin, fürsət məqamıdır» mahnısını oxudu. Məşhur Qafqaz müğənniləri Cabbar, İslam, Məhəmməd, tarçalan Zeynal, Şirin və b. gözəl mahnılar ifa etdilər. Bundan sonra dinləyicilərin xahişi ilə onlar öz mahnılarını bir də təkrar etməli oldular»².

Tarzən Məşədi Zeynal istər Şuşada, istərsə də Bakıda xalq şənliklərinin, konsertlərin və teatr tamaşalarının müvəffəqiyyətlə keçməsi üçün əlindən gələni əsirgəməmişdi. Üzeyir Hacıbəyov Məşədi Zeynalı istedadlı bir tarzən kimi opera tamaşalarında çalmağa dəvət edirdi. 1911-ci ildə «Leyli və Məcnun» operasının afişələrindən birində deyilirdi: «1911-ci il noyabrın 4-də Nikitin qardaşlarının teatr binasında Ü. Hacıbəyovun «Leyli və Məcnun» operası göstəriləcək. Operada xüsusi skripkaçı və məşhur tarzən Zeynal Haqverdiyev çalacaq».

1911-1918-ci illər arasında Bakı, Tiflis və Şuşa şəhərlərində verilən opera, dram tamaşalarında və xeyriyyə gecələrində Məşədi Zeynal tar çalmış, həm də teatr tamaşalarının fasilələrində xanəndələri - İslamı, Seyid Şuşinski, Məcid Behbudovu müşayiət etmişdi.

1915-ci il mart ayının 13-də Bakıda «Nicat» cəmiyyəti tərəfin-dən keçirilən «Şərq gecəsi»ndə Məşədi Zeynal tarda «Rahab», neydə isə Mirzə Abdulla «Rast» muğamını çalmışdı. Gecədə Hüseyn Ərəblinski Hamletin «Ölüm, ya ölüm» monoloqunu söyləmişdi. Həmin gecədə aşiq Abbasqulu, Abdal Qasım və Sarabski də iştirak etmişlər³.

Məlumdur ki, tarçalanlar iki yerə bölünürlər: solo çalanlar, bir də xanəndəni öz çalğısı ilə müşayiət edənlər (akkompaniator). Şübhəsiz ki, tarzənin xanəndə ilə çalması solo çalımından fərqlənir. Azərbaycan musiqi tarixində elə tarzənlər olmuş ki, onlar xanəndəni öz gözəl çalğısı ilə məhərətli müşayiət etdikləri halda, solo çalarkən dinləyicini qane edə bilməmişlər. Əksinə, elə tarzənlər də olmuşdur ki, yaxşı solo çalmışlar. Məşədi Zey-

1. *Bədəl bəy Bədəlbəyov(1875-1932) məşhur xalq müəllimi və incəsənət xadimi, xalq artistləri Əfrasiyab və Şəmsi Bədəlbəylilərin atasıdır-müəllif*

2. *“Kaspi” qəzeti, 23 yanvar 1907-ci il.*

3. *C. Cabbarlı adına Azərbaycan teatr muzeyi, afişələr fondu.*

nal öz yaradıcılığında bu iki cəhəti bacarıqla birləşdirən bir sənətkar idi.

Məşədi Zeynal musiqi tariximizdə Sadıqçandan sonra ilk solo çalan tarzənlərdən biri olmuşdur. O, hələ 1897-ci ildə Şuşada Xandəmirovun teatrında verilən xeyriyyə gecəsində tarda «Çahargah» çalmışdır. Xanəndələr arasında «Çahargah» muğamını Seyid Şuşinski kimi ustalıqla oxuyan, klassik tarzənlər arasında isə Məşədi Zeynal kimi məhərətlə çalan olmamışdır. Şübhəsiz ki, «Çahargah»ı tamam-dəstgah çalmaq hər tarzənin işi deyil. Bu muğamı çalan tarzənin güclü biləyi, iti barmaqları olmaqla bərabər, həm də texniki ustalığı və ifaçılıq priyomları da olmalıdır. «Çahargah» major muğamdır. Burda heç bir yalvarış, sızıltı və inilti motivləri yoxdur. Bu muğam üsyandır. Bunu yaxşı duyan Məşədi Zeynal öz çalğısında nəinki texniki ustalıq, həm də sonsuz melizm əlamətlərini nümayiş etdirməklə muğamın son dərəcə əzəmətli və nikbin səslənməsinə nail olurdu. Tarzən muğamın «Hisar», xüsusilə, «Müxalif» şöbələrində misilsiz barmaqlar vuraraq öz çalğısında nəinki xanəndə guşə və xallarını, hətta çətin zəngülə elementlərini belə məhərətlə gəzişirdi. O da müəllimi Sadıqçan kimi cingənə simlərdə gəzişməyi, bir neçə formada alt-üst mizrablar vurmağı unutmazdı. Eyni zamanda Məşədi Zeynal heç bir zaman texniki ustalığa uyub muğamın bədii ifaçılıq xüsusiyyətlərini yaddan çıxaran tarzənlərdən deyildi. Məhz buna görə də saysız-hesabsız dinləyicilər həmişə onun çalğısının intizarında idilər. Çünki o, tarı sadəcə olaraq çalmır, onu oxuyurdu.

Məşədi Zeynal xanəndə oxutdurmaqda da məşhur idi. Klassik tarzənlər içərisində Məşədi Zeynal kimi xanəndəni oxutdurmağı bacaran tək-tək tarzənlər olmuşdur. Qocaman sənətkarlardan Qurban Pirimov, Mirzə Mənsur, Seyid və Xan Şuşinskiilər bu sətirlərin müəllifinə Məşədi Zeynal haqqında olduqca qiymətli və maraqlı xatirələr söyləmişlər. Xan Şuşinski Məşədi Zeynalın «Zabul» çalmağını elə qeyri-adi bir məhərətlə yamsılayırdı ki, adam məəttəl qalırdı. Özü də deyirdi ki, Məşədi Zeynal olan məclisdə hər xanəndə sürət edib oxumazdı. Çünki, rəhmətlik, tarı elə çalırdı ki, elə bil tar xanəndə kimi dil açıb oxuyurdu. Bizim hamımız - Qasım, Seyid, İslam, Musa, mən «Zabul» oxumağı onun çalğısından öyrənmişik. Mən tarın nə olduğunu və tarı necə çalmağını sirtini yalnız Məşədi Zeynalın çalğısında hiss etmişəm. Özü də bir layiqli insan kimi onun tayı-bərabəri yox idi. Son dərəcə alicənab, ağır adam idi. O, məclisə daxil olanda hamı ayağa qalxardı.

Çünkü Məşədi Zeynal həm yaxşı sənətkar, həm də yaxşı insan idi.

Xanəndəni oxudan tarzəndir. Sazəndə dəstəsinin başçısı xanəndədirsə, dəstənin bədii rəhbəri tarzəndir. Xanəndənin istər yaxşı, istərsə də pis oxuması tarzəndən çox asılıdır. Tarzən istəsə, öz rəvan, şirin çalğısı ilə xanəndəni ruhlandıracağı kimi, həm də sönük, xaric çalğısı ilə onu ruhdan sala bilər. Məhz Məşədi Zeynalda hər iki xasiyyət vardı. Hər xanəndə Məşədi Zeynal ilə oxuya bilməzdi. Həm də Məşədi Zeynal özü hər xanəndəyə tar çalmaq istəməzdi. Vay o günə ki, xanəndə bir balaca xaric oxuyaydı. Onda o xanəndənin evi yıxılırdı. Bu vaxt Məşədi Zeynal nəinki çalğını saxlardı, hətta xanəndənin məclisi tərk etməsinə tələb edərdi. Bəzən isə belində saxladığı tapançanın dəstəyi ilə xanəndəni kətləkləyərdi. Oxucuya elə gəlməsin ki, Məşədi Zeynal qoçu idi. Heç də yox. Əksinə, Məşədi Zeynal son dərəcə mədəni, mülayim, geniş biliyi olan yüksək tərbiyəli ziyalı idi. Amma nədənsə bu sakit, ağır xasiyyətli sənətkar xaric oxuyan xanəndə eşidəndə varlığı sarsılırdı. Mərhum Mirzə Mənsur söyləyirdi ki, bir gün Məşədi Zeynal bir xanəndə ilə «İçəri şəhər»də toyda çalarkən nə təhər olubsa, xanəndə xaric oxuyub. Bu zaman mən qardaşım Məşədi Süleyman ilə Hacı Hacıqanovun karvansarasında idik. Məşədi Süleyman Yusif bəy Dadaşovla nərd oynayırdı. Birdən kimsə içəri girib təlaşla qışqırdı:

–Ay Məşədi Süleyman, özünü toya yetir! Yoxsa, Məşədi Zeynal xanəndə filankəsi öldürür! Bunu eşidən kimi hamımız qaçdıq ora. Onda gördük ki, Məşədi Zeynal tapançanın lüləyini xanəndənin boğazına dirəyib qışqırır:

– Ə, nadürüst, havağacan xaric oxuyacaqsan?!

Məşədi Süleyman güc-bəla ilə Məşədi Zeynalı sakit etdi və adam göndərdi ki, get Şəkili Ələsgərin dalınca, denən Məşədi Süleyman çağırır.

Mirzə Mənsurun qısaca xatirəsində inkaredilməz bir həqiqət vardı.

Doğrudan da, keçmişdə gözəl bir adət hökm sürürdü. Xaric oxuyan xanəndəni məclisdən qovardılar və yaxud xanəndənin özü xəcalətindən bir neçə ay məclislərdə görünməzdi. Muğamatın sultanı olan Mirzə Muxtar haqlı olaraq deyirdi: «Xaric oxumaq fəlakətdir».

Bir gün də bir məclisdə «Şur» oxuyan xanəndə ağzını açarkən. Məşədi Zeynal ondan soruşur:

– Gədə, nə oxuyursan?

–«Şur».

Məşədi Zeynal tarı yığışdırıb, məclisə müraciət edir: «Camaat, bu mərsiyəxana tarzən lazım deyil. Oxuduğu isə «Şur» yox, şordu. Özü də talış soru: həm duzsuz, həm də yağsız».

Musiqimizin Bülbülcan, Zəbul Qasım, Seyid Şuşinski, Segah İslam kimi görkəmli xadimləri yalnız Məşədi Zeynalın çalğısını dinləməyi, yalnız onun müşayiətilə oxumağı üstün bilirdilər. Məşədi Zeynal ilə uzun illər dostluq etmiş, böyük müğənni Seyid Şuşinski söyləyirdi ki, Məşədi Zeynal ilə çalib-oxuyanda mən həzz alardım. O, nəinki mənə oxutdururdu, həm də öyrədirdi. Onunla oxuyanda heç bir çətinlik çəkməzdim. Bütün Qafqazda tarçalanların hamısı Məşədi Zeynalın barmaqlarını vurmağa cəhd edərildilər. Mənim «Çahargah» ustası kimi püxtələşməyimdə Məşədi Zeynalın əməyi çox olmuşdur. O, mənə «Çahargah»¹ «Mənsuriyyə» üstündə «Bərdaş» edib, «mayeyə» düşməyi məsləhət görürdü. «Çahargah» ustası olmuş Kosa Mərdan bəyin və Məşədi İsinin guşə xallarını vurub, mənə təkrar etdirirdi. Mən muğamatın sirlərini Məşədi Zeynalın çalğısında duymuşam.

Məşədi Zeynal Azərbaycan musiqi xadimləri içərisində istedadlı bir tarzən, qabil bir sənətkar kimi şərəfli yer tutur. O, bütün ömrü boyu Azərbaycan xalqı üçün əvəzsiz sənətkar olmuşdur. Zeynal varlıqların, kübar ailələrin deyil, geniş xalq kütləsinin zövqünü, mənəvi ehtiyacını ödəmək üçün çalmış, ömrünün son günlərində də sevimli tarından ayrılmamışdı. O, müəllimi Sadıqcanın tar məktəbini nəinki davam etdirmiş, həm də bu məktəbi zənginləşdirmiş, onlarca istedadlı tarzən yetişdirmişdir.

Musiqi mədəniyyətimizin görkəmli xadimlərindən olan Məşədi Zeynal 1918-ci ildə Bakıda vəfat etmişdir.